

Анотація

У статті досліджено особливості поетики пейзажу. Проаналізовано праці літературознавців, присвячені дослідженню пейзажу, виявлено подібності та відмінності у класифікації художніх описів природи, охарактеризовано особливості функціонування пейзажів у творах різних літературних напрямів.

Ключові слова: поетика, пейзаж, опис природи, літературний напрям.

Аннотация

В статье исследованы особенности поэтики пейзажа. Дан анализ работ литературоведов, посвящённых исследованию пейзажа, выявлены сходства и отличия в классификации художественных описаний природы, охарактеризованы особенности функционирования пейзажей в произведениях разных литературных направлений.

Ключевые слова: поэтика, пейзаж, описание природы, литературное направление.

Summary

The article deals with peculiarities of poetics of the landscape. There is an analyze of the works of scientists of the literature, devoted to research of landscape, commons and differences in classification of art description of nature, functional of landscapes in different work of literature streams.

Keywords: poetic, landscape, description of nature, literature stream.

УДК 821.111–3

Александров Д.О.,
студент,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

МОВА ТОТАЛІТАРИЗМУ В РОМАНІ Д. ОРУЕЛЛА “1984”

Проблеми тоталітаризму – цього феномену ХХ століття – близько двох десятків років є предметом дискусій серед істориків, політологів, літературознавців і мовознавців. Дефініція “тоталітаризм”, його типи і різновиди викликають неоднозначні тлумачення. Це явище переважно визначають як форму політичного панування, яка за походженням є еволюцією авторитарної влади та її трансформації [3, 10]. Серед його ознак – диктатура однієї партії, унітарна ідеологія, придушення громадянських свобод, прав людини і будь-якого вільнодумства, масові репресії, наявність харизматичного вождя, терористичний поліцейський контроль, централізація, доведена до апогею тощо [10, 500]. Існує і термін “тоталітарна література” для означення письменства, яке легко адаптувалось до вимог тоталітарної системи з репресіями, цензурою, автоцензурою [11, 489]. Ознаки тоталітарної літератури окреслив Дж. Орвелл у романі “1984” [8] та у статті “Література і тоталітаризм” (1941) [9]. Його роман – твір художньої й наукової фантастики – став об'єктом наукових спостережень літературознавців, зокрема, саме через післямову до нього, де автор презентував своєрідний соціолект – мову тоталітарної партії з назвою “новомова”, в якій сконцентровано головну ідею роману. Постійна цілеспрямована селекція слів у тоталітарному суспільстві поряд з

контролем і модифікацією їхнього змісту призводили до відриву мови від свідомості й мислення. За будь-якої форми тоталітарного панування відбувається намагання утримувати владу і впливати на свідомість людей через мову. Про те, як це відбувається у творах художньої літератури, досліджено недостатньо. У цьому полягає **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – дослідити відображення в художньому творі тоталітарного суспільства та мови, якою спілкуються його представники, проаналізувати словник “новомови”, показати особливості мовлення епохи, зображеної в романі Дж. Орвела “1984”. Ми спираємося на праці Г. Анікіна, Є. Басовської, Г. Бенкендорфа, М. Борецького, З. Вангури, Ю. Жаданова, В. Чалікової та ін., на загальнотеоретичні праці суспільствознавців з теми тоталітаризму.

Національна енциклопедія “Британіка” називає заслугами Орвелла “попередження про потенціальну небезпеку тоталітаризму в сучасному світі” [7, 24]. Англійський словник мистецтв характеризує творчість письменника, як “глибоко соціальну, яка змальовує ненависть до політичної диктатури” [7, 24]. До соціальних відкриттів Орвелла В. Гаков зараховує “двосудумання” (тоталітарну лексику виділяємо курсивом, переклад з російської наш – Д. А.) та “новомову”, разом із перманентною зміною історії, що ідеологічно забезпечувала стабільність тоталітарної тиранії [6, 76].

Про життєвість та актуальність мовних пошуків Орвелла говорить і Е. Басовська, яка наголошує: новомова не тільки зробилася популярною, а й стала підтримкою сучасної ідеології [2, 35]. Новомова, як і вся художня структура роману, мала яскраво виражену ідейну направленість і наголошувала на важливому значенні мови для зміцнення тоталітарного режиму.

Новомова, офіційна мова Океанії, була створена, щоб обслуговувати інтереси ангоцу, або англійського соціалізму. Вважалося, що до 2050 року старомова буде остаточно витіснена “новомовою”. Варіант, що існував у 1984 році і зафіксований в дев'ятому та десятому виданнях словника, вважався проміжним і містив багато зайвих слів та архаїчних форм.

Новомова мала не тільки забезпечити знаковими засобами світогляд та розумову діяльність прихильників ангоцу, а й зробити неможливими будь-які інші думки. Вважалося, що коли новомова утвердиться назавжди, неортодоксальна, тобто непритаманна ангоцу думка стане у буквальному сенсі немислимою. Лексика була сконструйована так, щоб точно і тонко виразити будь-яке дозволене значення, а, крім того, відсікти всі інші значення. Це досягалося винаходом нових слів, але переважно виключенням небажаних слів та очищенням їх від неортодоксальних значень.

Новомова була створена на основі сучасної літературної мови, але багато новомовних пропозицій здалися б нашому сучаснику незрозумілими. Лексика поділялася на три класи: словник А, словник В, і словник С. Словник А містив слова, що були необхідні у повсякденному житті, – пов'язані з роботою, їжею, одягом, їздою, садівництвом, кухнею тощо. Він майже повністю складався з таких слів, як “бити”, “дати”, “цукор”, “хвіст”, “будинок”, але, порівняно з сучасною мовою,

їх було катастрофічно мало, а значення набагато суворішими. Слова цієї категорії, наскільки можливо, виражали одне чітке поняття. Словник А був абсолютно непридатний для літературних цілей та філософських роздумів.

Грамматика новомови вирізнялася двома особливостями. Перша – суто гніздова будова словника. Будь-яке слово у мові могло створити гніздо. Ніякий етимологічний принцип тут не спостерігався; словом, від якого постає нове слово, могло стати і дієслово, і іменник і навіть сполучник; суфіксами користувалися вільніше, що дало змогу розширити гніздо до велетенських розмірів. Так, наприклад, були створені слова “їдка”, “хвостист”, “настроєнчеський”, “переконанець”. Якщо іменник і близьке за змістом дієслово не були етимологічно пов'язаними, один з двох коренів анулювався. Зокрема, слово “письменник” означало “олівець”, оскільки з винаходом версифікатора писання стало означати суто фізичний процес. Відповідні епітети зберігалися, і письменник міг бути хімічним, простим та ін. Прикметник міг стати похідним від будь-якого іменника, наприклад, “пальтовий”, “жабний” тощо.

Крім того, для будь-якого слова могло бути створено заперечення за допомогою частки “не”. Так, наприклад, були створені слова “нелице” та “недоносок”. Система єдиного посилення слів префіксами “плюс” та “плюс плюс” не прижилася внаслідок немилозвучності багатьох новоутворень. Попередні засоби посилення збереглися. Як і в сучасній мові, можна було змінити значення слова префіксами, але цей принцип здійснювався набагато послідовніше і допускав набагато більше різноманітних форм, таких, наприклад, як: “підтомитися”, “надв'язати”, “отоварити”, “беззлочинність”, “розриблення”, “обезкоровити”, “довиконати”, “недодати”.

Іншою рисою граматики новомови була її регулярність. Різноманітні особливості у творенні множини іменників, у їх відмінюванні були майже ліквідовані. Наприклад, дієслово “орати” мало дієприкметник “оручий”, слова “курча” та “миша” у множині мали форму “курчатки” та “мишатки”, “молоко” мало форму множини “молоки”. Ступені порівняння мали всі без винятку прикметники, наприклад, “тракторний”, “рівний”, “неможливий”, “нескінченний”, “двохвесельний”. Відповідно до принципу підкорення дійсності всі дієслова вважалися перехідними: “зазаперечити” (проект), “здіяти” (людину), “замовчувати” (правду). Займенники переважно збереглися, за винятком “хто” і “чий”, їх замінив займенник “котрий”. У слова, які було важко вимовляти, вставлялися зайві літери, відроджувалися архаїчні форми. Це переважно стосувалося словника В. Цей словник складався зі слів, спеціально створених для політичних потреб, які нав'язували людям. Повністю не зрозумівши всі основи англої, ці слова не можна було використовувати в ужитку. У деяких випадках їхню суть можна було передавати старомовівським словом, або навіть словами зі словника А. Слова словника В – це стенограма: у кілька складів вони вміщали ціле коло ідей, виражаючи їх точніше і впевненіше.

Усі слова словника В склалися з двох або більше слів або частин слів, сполучених так, щоб їх зручно було вимовляти. Від кожного з них формувалися гнізда. Наприклад, від “благомислія”, що означало “ортодоксію”, “правовірність”,

утворили дієслово “*благодислити*”, дієприкметник “*благодислящій*”, прикметник “*благодисленний*”, прислівник “*благодисленно*”.

Слова словника В створювалися без будь-якого етимологічного плану. Вони могли складатися з різних частин мовлення, з'єднаних у будь-якому порядку – щоб їх лише було зручно вимовляти. У слові “*мислезлочин*” думка (мисль) стояла на першому місці, а у слові “*благодисліє*” – на другому.

Деякі слова зі словника В мали такі відтінки значення, які не розуміла людина, що повністю не знала мову. Наприклад, типове речення зі статті у “Таймс”: “*Старомисли не нутрять ангсоц*”. Найкоротше старомовою це можна було викласти так: “Ті, чії ідеї склалися до Революції, не сприймають всією душею принципів англійського соціалізму”.

У словнику В не було жодного ідеологічно нейтрального слова. Багато слів були евфемізмами. Зокрема, слова “*табрад*” (табір радості, тобто концтабір), або “*мінімир*” (міністерство миру, тобто війни), позначали протилежне тому, про що говорили. Інші слова, навпаки, демонстрували відверте і зневажливе розуміння справжньої природи устрою, наприклад, “*нархарч*”, що означало низькосортні розваги та брехливі новини для “*пролів*” (юрби).

У словник В було зведено все, що могло мати політичну суть. Назви усіх організацій, груп, доктрин, країн, інститутів, суспільних будівель створювалися за звичною схемою: у слові має бути якомога менше складів. У Міністерстві Правди відділ документації, де працював Вінстон Сміт називався *доко*, відділ літератури – *літо*, відділ телепрограм – *телео* тощо. Для політичних цілей завжди були потрібні чіткі строгі слова, що мали ясну суть, вимовлялися швидко: “*ангсоц*”, “*злосекс*”, “*радтаб*”, “*нархарч*”, “*кумпол*”. Вони змушували людину говорити швидко, її мова ставала уривчастою та монотонною. Саме це й вимагалось від неї.

Від інших мов новомова відрізнялася тим, що її словник з кожним роком не збільшувався, а зменшувався. Кожне зменшення було успіхом, бо чим менший набір слів, тим важче задумуватись. Вважалося, що, зрештою, членороздільна мова буде народжуватися безпосередньо у гортані без участі вищих нервових центрів. На це вказувало новомовне слово “*речекряк*”, тобто “той, хто крякає по-качиному”. Як і деякі інші слова словнику В, “*речекряк*” мало подвійне значення. Якщо крякали в ортодоксальному смислі, це слово було похвалою, і, коли “Таймс” писала про якогось партійного оратора: “*Він ідейно міцний речекряк*”, то це був позитивний відгук.

Словник С був допоміжним і складався суто з наукових та технічних термінів. Вони нагадували сучасні терміни, будувалися на тих само коренях, але, як і всі слова, були суворіше визначені і очищені від небажаних значень. Вони підлягали таким само граматичним правилам, як і всі інші слова. Лише деякі вживалися у побутовій або політичній мові. Будь-яке потрібне слово науковий робітник або інженер могли знайти в особливому списку, куди були включені слова, що траплялися в інших списках. Слів, спільних для всіх списків, було дуже мало, а таких, котрі б позначали науку, як сферу свідомості та метод мислення незалежно від конкретного її розділу, не існувало зовсім. Не було й самого слова “*наука*”: усі

його значення поглинало слово “ангсоц”. Виразити неортодоксальну думку новомова практично не давала змоги. Єретичне висловлювання було теоретично можливим, але найпримітивніше, наприклад, як богохульство. Можна було сказати: “Старший Брат поганій”. Це висловлювання ніяк не можна було підтвердити, оскільки були відсутні потрібні слова. Ідеї, ворожі ангсоцу можна було висловлювати у примітивному виді. Можна було використовувати новомову для неортодоксальних цілей не інакше, як з допомогою злочинного перекладу деяких слів назад на старомову. Наприклад, новомова давала змогу сказати: “Усі люди рівні”, як, наприклад, “Усі люди руді”. Фраза не мала граматичних помилок, але стверджувала неправду, а саме те, що всі люди рівні за ростом, силою та вагою. Поняття громадянської рівності більше не існувало, і друге значення слова “рівний” зникло. У 1984 році, коли старомова ще була звичайним засобом спілкування, теоретично була небезпека того, що, вимовляючи новомовні слова, людина могла згадати їх початкові значення. Уникнути цього було неважко, але через покоління-друге повинна була зникнути навіть можливість такої помилки. Очікувалося, що з часом вплив новомови буде поширюватися, усе менше залишатиметься слів, усе вужчатимуть значення, і менше буде можливостей використовувати старомовні слова.

Додаток Дж. Орвела про новомову відіграє роль словника та коментарів до основної оповіді. В. Чаликова вважає, що принципи Новомови “існують самі по собі, роман сам по собі” [25, 155], підкреслюючи їх розрізненість та відсутність будь-якого зв'язку між ними. На нашу думку, це не зовсім так. Існує нерозривний зв'язок між основною оповіддю та принципами новомови. Загальні положення про новомову мають важливе значення для розуміння мовної політики тоталитарної Океанії, але, уведені в основний текст, вони б тільки ускладнювали розуміння твору, а винесені в окремий розділ (після завершення твору) сприяють глибшому проникненню в ієзуїтську суть орвелівського варіанту тоталітаризму та її осмисленню. Важливо, що в додатку дається історія виникнення та розшифрування значення багатьох новомовних слів, що вживалися в основній оповіді, що сприяє кращому розумінню логіки авторської думки.

Отже, у романі “1984” Дж. Орвелл, описуючи вигадану країну Океанію, застерігає світ від загрози тоталітаризму. Створення автором особливої мови – новомови, призначеної звужити горизонти думки та попередити можливість вербального вираження протесту або незгоди шляхом спрощення існуючої мови, стало абсолютно новим оригінальним підходом до зображення держави майбутнього. Багато неологізмів, створених письменником, стали яскравими метафорами і відіграють значну роль у його творі, якнайкраще художньо характеризуючи епоху.

Література

1. Аникин Г. В. Английский роман XX века / Г. В. Аникин, И. П. Михальская. – М. : Высш. шк., 1982. – 345 с.
2. Басовская Е. И. Художественный вымысел Оруэлла и реальный советский язык / Е. И. Басовская // Русская речь. – 1995. – № 4. – С. 34–43.
3. Бенкендорф Г. Д. Химери з оселі буття / Г. Д. Бенкендорф. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. – 185 с.

4. Борецький М. І. Антиутопія Дж. Оруела “1984” як узагальнена картина радянського тоталітаризму / М. І. Борецький // Відродження. – 1996. – № 1. – С. 25–27.
5. Вангура З. Двадцять лет англійського роману (1945–1964) / З. Вангура. – М. : Изд-во иностр. лит., 1968. – 310 с.
6. Гаков В. На гребне “волны” / В. Гаков // Лит. обозрение. – 1987. – № 10. – С. 76–82.
7. Жаданов Ю. А. Роман Дж. Оруэлла “1984” в свете современных представлений об утопии и антиутопии / Ю. А. Жаданов // Вісник Харк. держ. ун-ту. – Харків, 1997. – № 388. – С. 24–27.
8. Оруэлл Дж. 1984 / Дж. Оруэлл ; [перевод В. Голышева] // Джордж Оруэлл. “1984” и эссе разных лет. – М. : Прогресс, 1989. – С. 22–208.
9. Оруэлл Дж. Литература и тоталитаризм / Дж. Оруэлл ; [перевод А. Зверева] // Джордж Оруэлл. “1984” и эссе разных лет. – М. : Прогресс, 1989. – С. 244–246.
10. Тоталитаризм : из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления / [руковод. автор. коллектива Я. С. Драбкин, Н. П. Комолова]. – М. : Памятники исторической мысли, 1996. – 540 с.
11. Тоталітарна література // Літературознавча енциклопедія : у двох томах / [автор-укладач Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ “Академія”, 2007. – Т. 2. – С. 489.
12. Чаликова В. А. Утопия и свобода / В. А. Чаликова. – М. : Весть-Вимо, 1994. – 184 с.

Анотація

У статті досліджується відображення у художньому творі тоталітарного суспільства, проаналізовано словник “новомови”, показано особливості мови епохи, зображені у романі Дж. Орвелла “1984”.

Ключові слова: тоталітаризм, лексика, словник, граматика, гніздо, евфемізм, неологізм.

Аннотация

В статье исследуется отображение в художественном произведении тоталитарного общества, проанализирован словарь “новоязыка”, показаны особенности речи эпохи, изображенной в романе Дж. Оруэлла “1984”.

Ключевые слова: тоталитаризм, лексика, словарь, грамматика, гнездо, эвфемизм, неологизм.

Summary

The article researched the representation of the totalitarian society in a work of art, analyzed the vocabulary of “newspeak”, showed the peculiarities of the language, which is portrayed in the novel “1984”.

Keywords: totalitarianism, lexic, vocabulary, grammar, family of words, euphemismus, neologism.

УДК 811.112.2'25:811.112.2'38

Бондарук Л.В.,

докторант,

Волинський національний
університет ім. Лесі Українки

МОВНО-ВИРАЗОВІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОТИВУ ЧАСУ У РОМАНІ МАРСЕЛЯ ПРУСТА “DU CÔTÉ DE CHEZ SWANN” ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДАХ

Сучасна наука прагне дослідити феномен творчості людини, описати та уніфікувати закономірності художньої рецепції буття, які відображаються у витворах